

ارزیابی نقش اعتبارات خرد گروهی در توسعه کشاورزی با تاکید بر یک پارچه سازی اراضی مطالعه دهستان خراود شهرستان خدابنده

* جمشید عینالی^۱، سمیرا سهرابی وفا^۲

^۱استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه زنجان
^۲دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی
تاریخ دریافت: ۹۳/۹/۲۳؛ تاریخ پذیرش: ۹۴/۳/۱۸

چکیده

هدف از این پژوهش، بررسی نقش استفاده از اعتبارات خرد کشاورزی در قالب پروژه‌های گروهی مبتنی بر تامین آب کشاورزی در یک پارچه سازی اراضی و به تبع آن توسعه کشاورزی در منطقه مورد مطالعه است. به همین منظور دهستان خراود از توابع شهرستان خدابنده (استان زنجان)، به عنوان یکی از موارد موفق در این زمینه مورد بررسی قرار گرفته است. این پژوهش از لحاظ روش، توصیفی - تحلیلی است و داده های مورد نیاز با استفاده از تکمیل پرسش نامه گردآوری شده است. در دهه ۱۳۸۰، در دهستان خراود، از بین ۱۵۰ بهره بردار در بیست و یک پروژه مشارکتی، با بهره گیری از فرمول اصلاح شده کوکران، تعداد ۶۴ بهره بردار به عنوان نمونه انتخاب شدند و پرسش نامه ها به صورت تصادفی ساده در بین آنها توزیع گردید. برای تجزیه و تحلیل داده ها از آزمون های ناپارامتری ویلکاکسون، فریدمن و جدول توافقی (برای دوره قبل و بعد) و آزمون t و همبستگی برای دوره بعد استفاده گردید. نتایج پژوهش نشان می دهد که استفاده از اعتبارات خرد کشاورزی به صورت گروهی به کاهش تعداد قطعات اراضی هر یک از کشاورزان منجر شده است. همچنین تحلیل اثرات یک پارچه سازی اراضی، در دو دوره زمانی قبل و بعد از اجرای پروژه ها، در مولفه های مورد مطالعه توسعه کشاورزی در منطقه خراود نشان از تفاوت معنادار میانگین شاخص ها دارد. به طوری که بیشترین تفاوت معناداری به ترتیب به شاخص های تغییر و بهبود شیوه های مدیریت مزرعه و تغییر در الگوهای کشت مزارع و کمترین تفاوت معناداری به شاخص هزینه های انجام فعالیت های کشاورزی اختصاص دارد.

واژه های کلیدی: یک پارچه سازی اراضی، فرض دهی گروهی، توسعه کشاورزی، اعتبارات خرد بانکی

مقدمه

خرید و فروش، وقف و ... و کالبدی - محیطی (توپوگرافی، فاصله از روستا، دسترسی به جاده، کیفیت خاک، فاصله از منابع آب و نظایر آن) در مناطق مختلف کشور تاثیر می پذیرد (جمشیدی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۱۳-۱۴). این چالش به کاهش میزان بهره وری، افزایش هزینه های تولید، اتلاف منابع تولید (Tran, 2006:23)، جلوگیری از انتخاب الگوی مناسب زراعی، غیر کارآمد کردن مدیریت مزرعه، عدم استفاده موثر از ماشین آلات و شیوه های جدید و کاهش کارایی عوامل تولید (افتخاری، ۱۳۸۲: ۲۵)، فقدان دسترسی به سرمایه و منابع مالی و مشاوره های فنی کارشناسان (Sikor et al., 2009)، بروز اختلاف بین کشاورزان و تضعیف همبستگی های اجتماعی در جوامع روستایی و

خرد شدن اراضی کشاورزی و پراکندگی قطعات آن یکی از چالش های ساختاری بهره برداری های سنتی در کشور است، که ریشه در نظام ارباب - رعیتی داشته و امروزه از آن به عنوان یکی از موانع توسعه کشاورزی و حتی روستایی کشور یاد می شود (عبداله زاده و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۰). به عبارت دیگر، ساختار اراضی کشاورزی در کشور از دو مشکل دیرینه، کوچکی قطعات بهره برداری و نیز پراکنده و خرد بودن زمین هر بهره بردار رنج می برد (احمدی و امینی، ۱۳۸۵). این وضعیت اراضی از عوامل اجتماعی - اقتصادی (ارث، هدیه دادن اراضی، تقسیم زمین با توجه به اصل نسق،

مفاهیم، دیدگاه‌ها و مبانی نظری

به منظور بررسی بهتر مسئله، مفاهیم، دیدگاه‌ها و مبانی نظری تحقیق در دو بخش، مورد بررسی قرار گرفته است.

یک پارچه‌سازی اراضی کشاورزی

یک پارچه‌سازی اراضی، فرآیندی از اصلاحات ارضی است که با تغییر در ساخت اراضی زراعی از طریق اصلاح مدیریت مزرعه، ضمن تحرک بخشی به اقتصاد روستایی، تحرک در ساختار نواحی روستایی و توسعه روستایی را به دنبال دارد (افتخاری، ۱۳۸۲: ۳۸). در این فرآیند، اراضی پراکنده کشاورزان بدون ایجاد تغییر در مالکیت به نقطه یا نقاط معینی منتقل می‌شود که در بیشتر اوقات مساحت آن برابر مجموع زمین‌های پراکنده وی می‌باشد (Sonnenberg, 2002). به طوری که سیاست یک پارچه‌سازی اراضی کشاورزی با هدف تجمیع قطعات پراکنده و یا به حداقل رساندن تعداد قطعات، سازماندهی اراضی از طریق بهبود مدیریت آب و زهکشی (Thomas, 2006)، افزایش بهره‌وری عوامل تولید (عینالی و همکاران، ۱۳۹۲: ۵۱)، حفاظت خاک و آب و توسعه صنایع (Falkgrad and Sky, 2002)، بهسازی مزارع و ساختمان‌های روستایی (Xiang, 2012:17) و ایجاد زیرساخت‌های ضروری برای توسعه کشاورزی و روستایی و حفاظت از محیط زیست (Lise et al., 2005) است. فائو یک-پارچه‌سازی را فرآیند حذف اثرات ناشی از خرد شدن اراضی و قطعه‌بندی مجدد آن از طریق اصلاح ساختارها تعریف می‌کند که این فرآیند حساس به تغییرات گسترده اجتماعی-اقتصادی جامعه بستگی دارد که بخش جدایی ناپذیر توسعه روستایی بوده (Thomas, 2006; FAO, 2008:3) و در سه سطح خرد (تأثیر مستقیم بر ذی‌نفعان)، میانی (تأثیر غیر مستقیم بر ذی‌نفعان) و کلان (تأثیرگذاری بر روی محیط و نهادهای اقتصادی-اجتماعی) عمل می‌نماید و نقش تسهیلگری در توسعه روستایی را از طریق سرمایه‌گذاری در سیستم‌های تامین آب، ایجاد مسیرهای دسترسی، سیستم‌های انتقال آب،

سرانجام کاهش درآمد، فقر و مهاجرت روستایی به عنوان شاخص‌های توسعه نیافتگی، منجر می‌شود (امیرنژاد و رفیعی، ۱۳۸۸: ۲) که در کنار وسعت کم اراضی و نامناسب بودن برای کشت‌های تجاری و تولیدی، منجر به ترک اراضی و تغییرات کاربری آن می‌شود (FAO, 2008:5).

با توجه به بروز مسائل فوق، برنامه‌ریزان توسعه کشاورزی برای غلبه بر چالش‌های ناشی از این مسئله، راه‌حل منطقی و قابل اجرای یک پارچه‌سازی اراضی را توصیه می‌کنند که با تغییر اندازه و ساماندهی زمین جهت بهبود و افزایش تولید کشاورزی، عقلانی کردن بهره‌برداری‌ها، به‌کارگیری ماشین‌آلات و فناوری‌های نوین، و در نهایت دستیابی به توسعه کشاورزی مرتبط می‌باشد (امیرنژاد، ۱۳۷۸؛ FAO, 2008:2-5). یکی از مهمترین راه‌حل‌های رفع مشکل مالی کشاورزان در مباحث توسعه روستایی و کشاورزی ارایه اعتبارات کوچک مقیاس است، که نقش مهمی در تمرکز و جهت‌دهی به سرمایه‌های اندک روستائیان، بهبود کارایی عوامل تولید و ایجاد روحیه مشارکت و کار گروهی ایفا می‌کند (افتخاری و همکاران، ۱۳۸۵: ۷۷). بنابراین تامین و ارایه این گونه اعتبارات به شیوه گروهی به عنوان یک روش مداخله غیر مستقیم در یک پارچه‌سازی اراضی پراکنده از طریق ایجاد گروه‌های خودجوش محلی بوده و زمینه را برای کاستن از محرومیت مالی و اقتصادی گروه‌های نابرخوردار و توسعه فعالیت‌های کارآفرینانه با هدف ایجاد اشتغال، افزایش سطح درآمد، بهبود شرایط زندگی و دستیابی به دارای‌های مولد مهیا می‌سازد (سهرابی وفا، ۱۳۹۲: ۶۹). برای تحلیل و تبیین بهتر نقش ارایه اعتبارات گروهی در فرآیند یک پارچه‌سازی اراضی پراکنده کشاورزان در منطقه مورد مطالعه، این پژوهش در صدد پاسخگویی به پرسش‌های زیر است:

- استفاده از اعتبارات خرد بانکی چه نقشی در فرآیند یک پارچه‌سازی اراضی کشاورزی داشته است؟
- آیا یک پارچه‌سازی اراضی کشاورزی توانسته به توسعه کشاورزی در منطقه مورد مطالعه کمک کند؟

منابع آب و جاده می‌باشد. مطالعه تران^۳ (۲۰۰۶) در ویتنام نشان می‌دهد که براساس قانون زمین (سال ۱۹۹۳) حقوق پنجگانه "نقل و انتقال، مبادله، ارث، اجاره و وثیقه" اراضی کشاورزی به خانواده‌ها اعطا شد که نقش مهمی در یکپارچه‌سازی اراضی ایفا نمود و این مهم، با همکاری کشاورزان، تعاونی‌های محلی، اتحادیه‌های کشاورزان و موسسات دولتی مرتبط با کشاورزی در سطوح منطقه‌ای و محلی صورت گرفت (Tran, 2006:22). با افزایش وسعت اراضی، گرایش به کشت محصولات نقدی و بازاری افزایش می‌یابد و درآمد کشاورزان و بهره‌وری اراضی، ماشینی شدن فعالیت‌های کشاورزی بیشتر می‌شود (Zvi, 2002). به عبارت دیگر، یکپارچه‌سازی اراضی، نقش مهمی در بهبود سه عامل کاربرد تکنولوژی و روش‌های مدرن، مدیریت مزرعه و حفاظت منابع تولید به ویژه زمین دارد (احمدی و امینی، ۱۳۸۵) که از طریق صرفه‌جویی در مصرف انواع نهاده‌ها، کاهش هزینه‌های تولید، افزایش تولید در واحد سطح به بهبود درآمد کشاورزان کمک می‌کند (فال سلیمان و همکاران، ۱۳۹۰: ۶۷).

یکی از سیاست‌های حمایتی کشورهای عضو اتحادیه اروپا برای یکپارچه‌سازی اراضی، اتخاذ یک رویکرد بین بخشی با همکاری توسعه روستایی و یکپارچه‌سازی اراضی کشاورزی است. به طوری که این اقدام با غلبه بر موانع موجود در بازار کار روستایی، تامین منابع مالی خرد و تحرک بخشی به بازار زمین و اجاره‌داری صورت می‌گیرد. البته در این زمینه می‌توان به نقش سازنده اعتبارات خرد در تقویت زیرساخت‌های روستایی، ایجاد فرصت‌های شغلی و درآمدی غیر کشاورزی، آموزش، کاهش هزینه جابجایی نیروی کار، مهارت آفرینی و... و ترکیب آنها با اقدامات یکپارچه‌سازی اراضی و تقویت بازار معاملات زمین روستایی برای مقابله با پراکندگی و تقطیع بیشتر اراضی تاکید کرد (FAO, 2002). با نگاهی به داده‌های سرشماری عمومی کشاورزی، می‌توان ادعان کرد که از حدود سه میلیون و پانصد

سیستم‌های زهکشی و ... برعهده می‌گیرد (FAO, 2008:4-5). علاوه بر این، یکپارچه‌سازی اراضی کشاورزی ابزاری برای توسعه روستایی و تحقق اهداف آن از طریق بهبود بهره‌وری زمین و سایر عوامل تولید می‌باشد که اغلب از طریق سیستم‌های مدیریت اراضی و سیستم‌های آبیاری (Huang et al., 2010: 94) بهبود تولید کشاورزی، اشتغال، سیاست مالیاتی، زیرساخت‌ها، تسهیلات خدماتی، خانه‌سازی، و حفاظت منابع طبیعی (Lemmen et al., 2012) صورت می‌گیرد.

کشورهای عضو اتحادیه اروپایی، در تهیه برنامه‌های جدید توسعه ملی در دوره زمانی ۲۰۰۷-۲۰۱۳ ملزم شده‌اند تا از فعالیت‌های یکپارچه‌سازی اراضی کشاورزی به عنوان یکی از مهمترین اقدامات برای نیل به توسعه روستایی پشتیبانی کنند (EC, 2006). به عنوان مثال، در بیانیه مونیخ یکپارچه‌سازی اراضی، ابزاری برای توسعه روستایی در کشورهای اروپای شرقی و مرکزی توصیف شده است که هدف اصلی آن، جمع‌آوری اراضی پراکنده، بهبود بهره‌وری اراضی از طریق متمرکز کردن آنها در کمترین قطعات ممکن، تامین جاده و زیرساخت‌های لازم، حفظ محیط زیست و بهبود معیشت روستایی ذکر شده است (The Munich Statement, 2002). ریمبولد^۱ (۲۰۰۳) با بررسی فرآیند یکپارچه‌سازی اراضی در کشور چک، طرح کاداستر با شیوه منطقی قطعه‌بندی اراضی براساس معیارهای کیفیت خاک را به عنوان یکی از موثرترین روشها معرفی کرده و از آن به عنوان پایه ارزیابی اراضی یاد می‌کند که علاوه بر افزایش بهره‌وری و رقابتی شدن تولید در بخش کشاورزی و مدیریت بهتر منابع پایه تولید می‌انجامد. ویتیکاینن^۲ (۲۰۰۴) معتقد است: تجربیات یکپارچه‌سازی اراضی، به مرور زمان، در اروپا نتیجه می‌دهد و کاهش اندازه قطعات و تعداد آنها موجه‌ترین دلیل برای سودمندی برنامه‌های یکپارچه‌سازی اراضی است و مشکل عمده در تعویض اراضی، تفاوت در میزان حاصلخیزی، دسترسی به

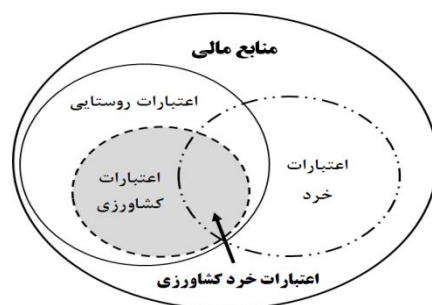
1. Rembold
2. Vitikainen

3. Tran

بعد از موفقیت طرح‌های اعتبارات خرد در بنگلادش در دهه ۱۹۸۰، جنبش‌های تامین مالی خرد به طور جدی از دهه ۱۹۹۰ در کشورهای بنگلادش و بولیوی با همکاری بانک‌های دولتی، نهادهای خیر (اهداگر) و بخش خصوصی به‌طور چشمگیری برای رفع نیازهای مالی روستائیان فعالیت خود را آغاز کردند (Remy and Nwachukwu, 2008). منابع مالی خرد به‌عنوان بخشی از کمک‌های مالی نرمال، برای گسترش خدمات مالی در بین روستائیان، اقشار و قلمروهای کم درآمد، شامل خدماتی از قبیل پس‌انداز، اعتبارات خرد و بیمه می‌شود، اما اعتبارات بر دو گروه قبلی، تقدم و اولویت دارد (Kar, 2008:18). از دیدگاه توسعه، تامین اعتبارات خرد، ابزاری برای توسعه پایدار روستایی است. به طوری که در حال حاضر از آن تحت عنوان هسته مرکزی تامین مالی گروه‌های کم درآمد برای اهداف گوناگون به ویژه تغییر معیشت و فضای فعالیت اقتصادی-اجتماعی آنها یاد می‌شود (Grameen Bank, 2008). بنابراین، مطابق شکل (۱)، اعتبارات خرد کشاورزی فصل مشترک بین اعتبارات روستایی و اعتبارات خرد است و به منظور توسعه فعالیت‌های مرتبط با کشاورزی (از قبیل تامین نهاده‌ها، تولید، فرآوری و بازاریابی)، از طریق نهادهای مالی و اعتباری مانند بانک‌ها، اتحادیه‌های اعتباری محلی، تعاونی‌ها و... تامین و پرداخت می‌شود (CGAP, 2003; Khan et al., 2009:2).

هزار بهره‌برداری کشاورزی در ایران، حدود ۳۵ درصد دارای اراضی با وسعت کمتر از یک هکتار هستند و میانگین زمین برای هر زارع ۰/۳۴ هکتار می‌باشد و اراضی متعلق به حدود ۳۸ درصد از کشاورزان نیز با وسعت بین یک تا پنج هکتار است که میانگین زمین برای هر کشاورز ۲/۳۰ هکتار می‌باشد. به عبارت دیگر، فقط ۱۹/۵ درصد از اراضی کشاورزی کشور به ۷۲/۵ درصد از بهره‌برداران اختصاص دارد و میانگین وسعت اراضی آنها (۱/۴ هکتار) نیز از میانگین کشوری (۵/۰۸ هکتار) برای هر بهره‌بردار کمتر می‌باشد (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۲). همچنین، این زمین‌ها، با توجه به تاثیر عوامل مختلف اجتماعی-اقتصادی و جغرافیایی حاکم بر منطقه دارای پراکندگی زیادی هستند که پیامدهای مختلفی بر روی تولید، به‌کارگیری ماشین‌آلات و روش‌های جدید، مدیریت منابع تولید و... خواهد داشت. برای غلبه بر چالش خردشدن اراضی، بعد از اجرای اصلاحات اراضی، سیاست یک‌پارچه‌سازی اراضی کشاورزی، توسط دولت پیگیری شد اما به دلایل متعددی نتوانست اعتماد کشاورزان را بدست بیاورد و در نهایت به جز موارد معدودی، با شکست مواجه گردید. ولی در بعضی از مناطق کشور مشکل‌های محلی با بهره‌گیری از دانش بومی و اعتماد محلی توانسته‌اند به نتایج قابل قبولی دست پیدا کنند (وئوقی، ۱۳۸۲).

اعتبارات خرد بانکی

شکل ۱: جایگاه اعتبارات خرد کشاورزی در سیستم اعتبارات (با اقتباس از CGAP, 2003)

(سلف‌خران و نزول‌خواران) دسته‌بندی می‌شود (ADB, 2000:2). لذا دو راه حل الف- ارائه اعتبارات به صورت فردی و ب- قرض‌دهی گروهی، برای حل مشکل اعتباری کشاورزان خرده‌پای روستایی، مورد

منابع اعتباری در دسترس برای توسعه روستایی و کشاورزی به‌طور کلی به سه گروه عمده ۱- موسسات رسمی (بانک‌ها و تعاونی‌ها)، ۲- موسسات نیمه رسمی (از قبیل سازمان‌های دولتی) و ۳- منابع غیررسمی

می‌کند و در نقش گروه تسهیلگری و راهنمایی گیرندگان اعتبارات است (Seibel, 2001). علاوه بر این، مؤسسات مشابهی در کشورهایمانند چین، بنین، هند، کنیا، اندونزی، توگو و تایلند با تشکیل اتحادیه‌های پس‌انداز روستایی برای توسعه کشاورزی در مناطق روستایی اقدام کرده‌اند (Robinson, 2001:304). این اتحادیه‌ها با ساماندهی سرمایه‌های اندک روستاییان، آن را به سوی فعالیت‌های توسعه کشاورزی و اشتغالزایی مولد هدایت می‌کردند (افتخاری و همکاران، ۱۳۸۵: ۵۲).

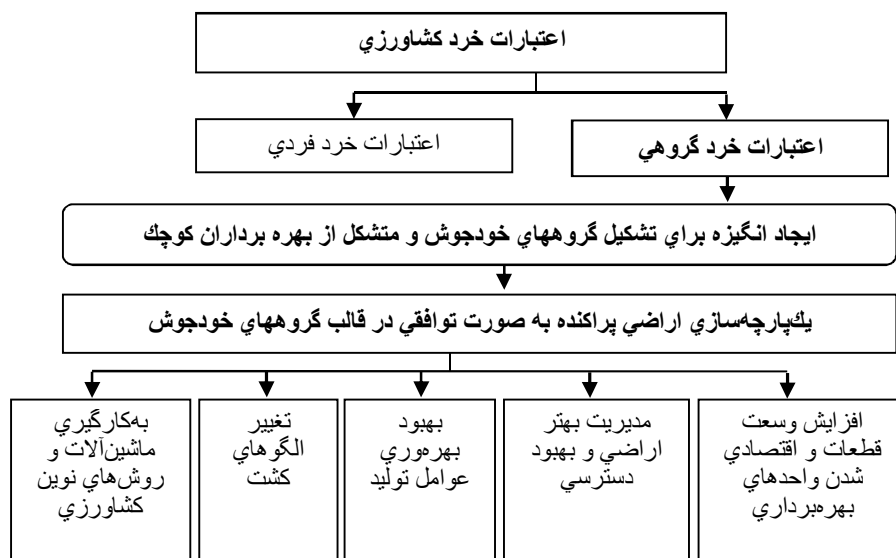
در ایران، اعتبارات خرد روستایی به طور رسمی به اشکال زیر صورت می‌گیرد (همان: ۵۲): الف) اعتبارات خرد چند منظوره با تاکید بر خود اشتغالی (منابع اعتباری تعاونی‌های روستایی، کمیته امداد امام و سازمان بهزیستی، فرشافی روستایی و...); ب) اعتبارات خرد کشاورزی (وام سلف، خرید ماشین‌آلات و تجهیزات کشاورزی، حفر و تامین برق و راه‌اندازی چاه‌های عمیق، اجرای آبیاری تحت فشار و...). مصاحبه با کشاورزان در زمینه تامین مالی پروژه‌های توسعه کشاورزی در منطقه مورد مطالعه نشان می‌دهد که پرداخت اعتبارات خرد کشاورزی با محوریت تامین آب از طریق حفر چاه‌های عمیق و تجهیز آن با تشکیل گروه‌های خودجوش کشاورزان (که دارای زمین‌هایی در حد عرف محل و اغلب به شکل بهره‌برداری دیم هستند) و استفاده از اسناد آنها و ارایه ضمانت زنجیره‌ای به صورت محضری برای بازپرداخت اعتبارات و... صورت گرفته است. لذا با تجمیع اراضی در محدوده‌ای خاص و تائید آن از سوی کارشناسان مرتبط به بانک کشاورزی برای تامین اعتبارات بند ۲ معرفی می‌شوند.

همان‌طور که در شکل (۲) نیز به آن اشاره شد، اعتبارات خرد کشاورزی، بویژه اعتبارات خرد گروهی توانایی بالایی در ایجاد انگیزه برای تشکیل گروه‌های خودجوش دارند. با توجه به ضمانت زنجیره‌ای اعضای گروه، ارایه این نوع از اعتبارات، می‌تواند به اتخاذ تصمیمات گروهی در اقدام برای یک‌پارچه‌سازی اراضی پراکنده حول محور مالکیت اشتراکی منابع به ویژه در

توجه صاحب‌نظران توسعه است (Khan, 2008:53-54). بانک جهانی، با توجه به مسائلی مانند مشکل بودن تامین وثیقه و ضمانت، بویژه برای کشاورزان کوچک و نیز مالکیت اشتراکی منابع تولید و... در مناطق روستایی، برای پرکردن شکاف عدم اعتباردهی به آنان و به‌کارگیری مکانیسم اجتماعی از قبیل قرض‌دهی مبتنی بر گروه را پیشنهاد کرد که این امر، ضمانت گروهی، افزایش قدرت خطرپذیری، انحراف کمتر در هزینه اعتبارات، توانمندسازی گروهی و... را مدنظر قرار می‌دهد (World Bank, 1998). بنابراین، ضمانت گروهی اعضا به عنوان گامی در راستای ظرفیت‌سازی برای استفاده بهتر از منابع، به‌کارگیری روش‌های مناسب برای تولید، یک‌پارچه‌سازی اراضی کشاورزی، نظارت بهتر در هزینه کرد آن، تضمین بازپرداخت و... و حل مسئله تامین وثیقه برای اعتبارات رسمی مطرح است (Khan, 2011:13) و ویژگی بارز این شیوه، شکل‌گیری گروه‌های استفاده کننده از اعتبارات بر اساس اصول تعاونی و منافع متقابل اعضا و مساوی بودن اعضا است (افتخاری و همکاران، ۱۳۸۵).

با توجه به موفقیت گرامین بانک بنگلادش در زمینه پرداخت گروهی اعتبارات خرد روستایی و کشاورزی، سایر موسسات اعتباری مشابه از اواسط دهه ۱۹۹۰ سیاست ضمانت زنجیره‌ای اعضای گروه را به عنوان یکی از راه‌حل‌های موثر در تضمین بازپرداخت اعتبارات مورد توجه قرار دادند (Hermes and Lensink, 2007). به‌طور مثال، گرامین بانک فیلیپین، به منظور پرداخت وام‌های چند منظوره، کشاورزان کوچک روستایی را به صورت ضمانت زنجیره‌ای در گروه‌های ۱۵ تا ۴۵ نفره سازماندهی می‌کند (Seibel and Felloni, 2003). نمونه موفق دیگر، استراتژی بانکداری گروه‌های خودیار روستایی^۱ در هند است که با انتقال سرمایه‌های کوچک در قالب ارایه اعتبارات گروهی به کشاورزان کوچک به منظور توسعه زیرساخت‌های کشاورزی، رفاه اجتماعی، ایجاد اشتغال و درآمد به فرآیند توسعه روستایی و کشاورزی کمک

مباحثی از قبیل تامین منابع آب و اجرای سیستم‌های آبیاری تحت فشار منجر شود.

شکل ۲: مدل مفهومی نقش اعتبارات خرد کشاورزی در یکپارچه‌سازی توافقی اراضی پراکنده

روش تحقیق

این پژوهش از نوع کاربردی است و مسئله از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی بررسی شده است. ابعاد و استخراج گویه‌ها با استفاده از منابع رسیدگی شد و در مبانی نظری، برای گردآوری داده‌های مورد نیاز براساس طیف پنج سطحی لیکرت، به شرح جدول (۱) اقدام شد. با استفاده از نظرات اساتید و کارشناسان مورد تایید، روایی گویه‌ها و پایایی آنها با استفاده از آلفای کرونباخ به میزان ۰,۷۴ محاسبه گردید. به طوری که، در طی این فرآیند، بالغ بر ۹۵۰ هکتار از اراضی کشاورزی در سطح دهستان به منظور اجرای سیستم آبیاری تحت فشار، در قالب ۲۱ طرح و با مشارکت ۱۵۰ کشاورز در محدوده دشتی دهستان خرابود به اجرا درآمده است. بنابراین، با استفاده از فرمول کوکران ۶۴ کشاورز (از هر پروژه ۳ مورد) به عنوان نمونه انتخاب شدند و پرسش‌نامه به صورت تصادفی ساده بین آنها توزیع گردید. در کل نمونه‌های انتخاب شده توانسته است، حدود ۶۰۰ هکتار از اراضی فوق را تحت بررسی قرار دهد. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها در خصوص بررسی فرآیند یک-پارچه‌سازی اراضی کشاورزی در منطقه مورد مطالعه و نقش پرداخت گروهی اعتبارات خرد بانکی در انجام آن

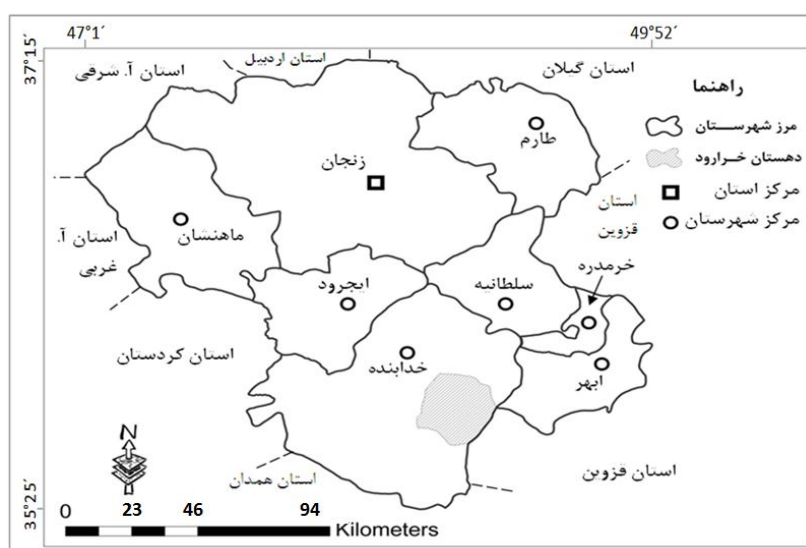
از روش تحقیق پانل گذشته‌نگر از آزمون ناپارامتری ویلکاکسون استفاده شد. از سویی دیگر، برای بیان نقش یکپارچه‌سازی اراضی در توسعه کشاورزی از آزمون‌های آماری از قبیل t تک نمونه‌ای، میانگین رتبه‌ای فریدمن، ضریب خی‌دو و ضریب همبستگی بهره گرفته شده است.

محدوده و قلمرو پژوهش

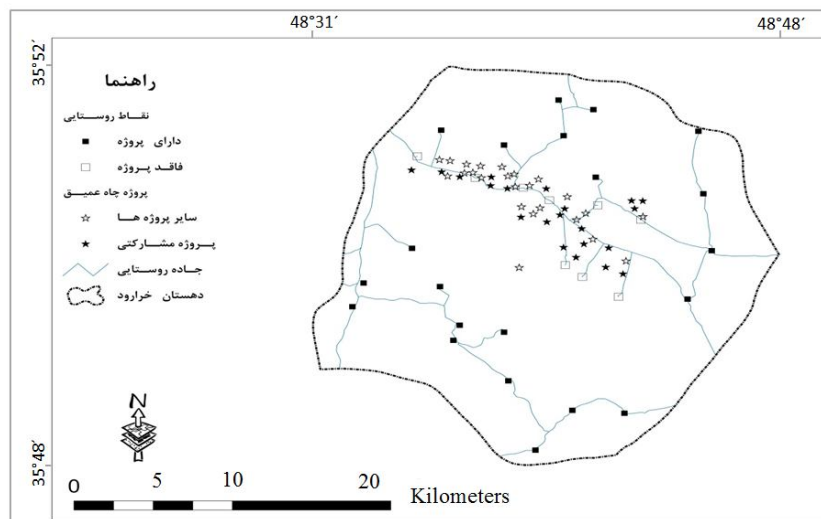
همان‌طور که شکل (۳) نشان می‌دهد، منطقه مورد مطالعه در دهستان خرابود از توابع شهرستان خدابنده در جنوب استان زنجان واقع شده است. به طوری که از اوایل دهه ۱۳۷۰ حفر چاه‌های عمیق با استفاده از اعتبارات خرد کشاورزی در منطقه مورد مطالعه به طور روزافزونی مورد توجه کشاورزان قرار گرفته است. به طوری که، تعداد ۴۵ پروژه یک-پارچه‌سازی مبتنی بر تامین آب از طریق حفر چاه عمیق در دهه ۱۳۸۰ در منطقه به اجرا گذاشته شده است که از این تعداد ۲۱ پروژه به منظور به طور کامل مشارکتی در قالب گروه‌های محلی خودجوش صورت گرفته است (شکل ۴).

جدول ۱- محورهای اصلی مدنظر تحقیق و گویه‌های مرتبط

شاخص	گویه‌ها
تغییر شیوه‌های مدیریت اراضی	تعداد قطعات اراضی هر یک از کشاورزان، پراکندگی اراضی و فواصل بین قطعات، دسترسی و شبکه‌های ارتباطی درون مزارع، همکاری بین گروهی در مدیریت آب و خاک، همکاری بین اعضا برای تصمیم‌گیری در امور گروه، شکل هندسی اراضی، شبکه انتقال آب، انتقال محصولات تولیدی مزرعه به بازار، دسترسی و انتقال نهاده به مزرعه، اختلافات ارضی ناشی از تغییرات مرز قطعات و ...
تغییر الگوهای کشت	تنوع محصولات کشت شده، مدیریت در مراحل مختلف کشاورزی در مزرعه، قدرت تصمیم‌گیری در انتخاب نوع کشت، میزان خوداتکایی مالی و تامین بذر و نهاده‌ها، رعایت تقویم زمانی کشت
به‌کارگیری ماشین‌آلات و روش‌های نوین کشاورزی	به‌کارگیری ماشین‌آلات در مراحل مختلف فعالیت، سرمایه‌گذاری در انتقال آب، دسترسی به موقع ماشین‌آلات و ادوات، ایجاد تاسیسات در مزرعه، استفاده از دانش مروجان، استفاده از روش‌های آبیاری تحت فشار، استفاده از کودهای دامی و ریزمغذی، استفاده از کودهای کشاورزی، بیمه محصولات، استفاده از تجارب و راهنمایی مروجین، تمایل به آزمون محصولات و روش‌های جدید کشت
بهره‌وری عوامل تولید	بهره‌وری ناشی از کاهش تنوع کشت، افزایش تولید در واحد سطح، افزایش سطح زیرکشت (بعد از بارانی شدن آبیاری)، وقت صرف شده برای انجام فعالیت کشاورزی، کشت محصولات بازاری، برداشت به موقع و کاهش تلفات، افزایش درآمد فعالیت‌های کشاورزی، استفاده از اعتبارات بانکی، افزایش بازدهی به ازای یک نفر کار، هرز روی و اتلاف آب در مسیر انتقال به مزرعه
هزینه فعالیت‌های کشاورزی	هزینه استفاده از نیروی کار در مزرعه، صرفه‌جویی زمانی در مراحل مختلف و کاهش ریسک ناشی از آن، افزایش سرمایه‌گذاری در حفظ کیفیت زمین، صرفه‌جویی ناشی از کاهش جابجایی ماشین‌آلات، انجام توأم فعالیت‌های زراعی و نگهداری دام در مزرعه، میزان همکاری اعضای خانواده در فعالیت‌های کشاورزی، میزان سوخت مصرفی در فعالیت‌های کشاورزی، صرفه‌جویی در مصرف آب و سایر نهاده‌ها

شکل ۳: موقعیت منطقه مورد مطالعه در استان زنجان

شکل ۴: پراکنش فضایی پروژه‌های یک‌پارچه‌سازی مشارکتی در دهستان خراورد

یافته‌های تحقیق

اعضای گروه‌های خودجوش براساس انگیزه اجتماعی- اقتصادی گرد هم جمع شدند و برای نیل به هدف‌های مشترک (از قبیل ایجاد اشتغال، افزایش درآمد، مدیریت منابع تولید بویژه زمین و آب، و ...) گروه‌های همکار را تشکیل دادند تا ضمن استفاده از منابع مالی و پس‌انداز خرد اعضا، از منابع مالی رسمی از قبیل اعتبارات بانکی و موسسات مالی با معرفی سازمان جهاد کشاورزی در پروژه‌های توسعه کشاورزی خود بهره‌گیرند. همانطور که جدول (۲) نشان

می‌دهد، به منظور پاسخگویی به پرسش اول تحقیق در خصوص نقش استفاده از اعتبارات خرد بانکی مبتنی بر پرداخت گروهی در یک‌پارچه‌سازی اراضی کشاورزی با تاکید بر پروژه‌های تامین آب و استفاده از فناوری آبیاری تحت فشار در منطقه مورد مطالعه از جدول توافقی استفاده شده است. بنابراین، می‌توان اذعان کرد که اعطای اعتبارات خرد بانکی در قالب گروه‌های همکار خودجوش توانسته است به عنوان یک انگیزه قوی در یک‌پارچه‌سازی اراضی در بین کشاورزان کوچک عمل کند.

جدول ۲- مقایسه تعداد قطعات اراضی کشاورزی با استفاده از جدول توافقی

کل	تعداد قطعات اراضی قبل از یک‌پارچه‌سازی				مولفه‌ها	
	بیشتر از ۱۵	۱۱-۱۵	۸-۱۰	۵-۷		
۱	۰	۰	۰	۱	۱	تعداد قطعات اراضی بعد از یک‌پارچه‌سازی
۲۵	۱	۶	۱۲	۶	۲	
۲۷	۱	۱۳	۸	۵	۳	
۱۱	۲	۵	۴	۰	۴	
۶۴	۴	۲۴	۲۴	۱۲	کل	
سطح معناداری		درجه آزادی		ارزش		آماره آزمون کای‌دو پی‌رسون
۰/۰۰۱		۴		(a)۲۸/۵۳۸		
		-۰/۳۰۶				ضریب همبستگی

تعداد قطعات هر یک از کشاورزان، مشمول طرح غالب پروژه‌های اجرا شده در دوره قبل است و در بیشتر موارد بیش از ۸ قطعه می‌باشد، و در دوره بعد از

همان‌طور که جدول بالا نشان می‌دهد، میانگین تعداد قطعات اراضی کشاورزی در هر دو دوره در ۴ گروه دسته بندی شده است. به‌طوری‌که میانگین

کاهش تعداد قطعات، کاهش پراکندگی اراضی کشاورزان، بهبود دسترسی به مزرعه و بازار، ایجاد جاده‌های بین مزارع، کاهش اختلافات ارضی و اجتماعی، تصمیم‌گیری گروهی در مدیریت آب و خاک و ... و تغییر در الگوهای کشت (کاهش تنوع کشت محصول، انتخاب تکنولوژی، نوع بذر و نهاده‌ها، افزایش استفاده از کودهای زیرمغذی و حیوانی، استفاده به موقع از نهاده‌ها، رعایت نسبی تقویم کشت، شیوه‌های جدید آبیاری و...)، و کمترین تفاوت معناداری در محور هزینه‌های انجام فعالیت‌های کشاورزی (مصرف سوخت، هزینه‌های فعالیت‌های کشاورزی، مصرف نیروی کار، هزینه کودهای کشاورزی، استهلاک ماشین‌آلات، هزینه جابجایی، انتقال آب بین قطعات و...)، گزارش شده است که می‌توان آن را به مواردی از قبیل افزایش هزینه سوخت و به تبع آن افزایش هزینه‌های ماشین‌آلات مرتبط دانست.

اجرای طرح، اغلب در دو تا ۳ قطعه دیده می‌شود. به عبارت دیگر، ضریب همبستگی مستقیم منفی پیرسون بین میانگین مالکیت اراضی کشاورزی در دوره قبل و بعد از یکپارچه‌سازی نیز نشان از کاهش تعداد قطعات هر کشاورز دارد.

برای ارایه پاسخ به سوال دوم، در رابطه با تاثیر یکپارچه‌سازی زمین‌های کشاورزی در طرح‌های اجرا شده در روستاهای مورد مطالعه در محورهای پنجگانه به شرح جدول (۳) در بین کشاورزان مشمول این طرح‌ها که اغلب از گروه کشاورزان پیشرو نیز هستند، در دوره قبل و بعد از اجرای یکپارچه‌سازی اراضی از آزمون ناپارامتری ویلکاکسون استفاده شده است. نتیجه این آزمون نشان می‌دهد، وجود تفاوت معنادار در سطح ۹۵ درصد در همه موارد به استثنای مولفه هزینه‌های فعالیت‌های کشاورزی در دو دوره زمانی قبل و بعد از اجرای یکپارچه‌سازی مشارکتی است. به طوری که بیشترین تفاوت معناداری به ترتیب در محورهای تغییر و بهبود شیوه‌های مدیریت مزرعه

جدول ۳- آزمون معناداری تفاوت دوره قبل و بعد از یکپارچه‌سازی اراضی کشاورزی

سطح معناداری	آماره Z	انحراف معیار	میانگین	مولفه	
۰/۰۰۱	-۳/۸۴۸	۰/۵۰۳۵۱	۳/۰۷۶۴	قبل	تغییر در شیوه‌های مدیریت اراضی
		۰/۳۵۷۵۷	۳/۲۳۹۶	بعد	
۰/۰۱۱	-۲/۵۳۸	۰/۳۷۴۵۹	۳/۱۶۴۱	قبل	تغییر در الگوهای کشت
		۰/۳۷۵۴۸	۳/۲۶۹۵	بعد	
۰/۰۳۰	-۲/۱۷۵	۰/۳۳۷۷۰	۳/۳۴۷۷	قبل	به‌کارگیری ماشین‌آلات و روش‌های نوین کشاورزی
		۰/۲۷۱۳۹	۳/۴۳۹۰	بعد	
۰/۰۲۴	-۲/۲۶۳	۰/۴۸۲۴۲	۳/۲۳۴۸	قبل	بهره‌وری عوامل تولید و سرمایه‌گذاری
		۰/۴۶۷۹۳	۳/۲۱۸۸	بعد	
۰/۰۶۴	-۱/۸۵۳	۰/۳۹۲۷۵	۳/۴۳۶۱	قبل	هزینه‌های فعالیت‌های کشاورزی
		۰/۲۴۲۱۴	۳/۴۹۸۸	بعد	

تحقیق بیانگر این است که در هزینه‌های انجام فعالیت‌های کشاورزی در مراحل داشت، کاشت و برداشت محصول و کاربرد فناوری‌های جدید و انواع ماشین‌آلات کشاورزی در مزارع به ترتیب بالاترین مقدار و تغییر در شیوه‌های مدیریت مزارع و زمین‌های کشاورزی کمترین مقدار میانگین رتبه‌ای را در دوره زمانی قبل از استفاده از اعتبارات خرد کشاورزی و

از طرفی دیگر یافته‌های جدول (۴) نشان می‌دهد که براساس آزمون فریدمن بین میانگین مولفه‌های در پنج محور مورد نظر تحقیق در دو دوره زمانی قبل و بعد از استفاده از اعتبارات خرد کشاورزی و اثرات آن در توسعه کشاورزی در منطقه مورد مطالعه تفاوت کاملاً معناداری در سطح آلفا ۰/۰۱ وجود دارد. به طوری که بررسی میانگین رتبه‌ای مولفه‌های پنجگانه

میانگین را از دیدگاه کشاورزان نمونه داشته‌اند. از طرفی دیگر، تفاوت در میزان ضریب خی دو در دو دوره زمانی مذکور نیز تفاوت‌های کاملاً معناداری را در سطح ۰/۰۱ در میانگین رتبه‌ای در دوره بعد و بهبود شاخص‌ها را نشان می‌دهد.

اقدام به یک‌پارچه‌سازی اراضی را به خود اختصاص داده‌اند. این در حالی است که، در دوره زمانی بعد از استفاده از اعتبارات خرد کشاورزی مولفه‌های هزینه، انجام فعالیت‌های کشاورزی و به‌کارگیری ماشین‌آلات و روش‌های نوین کشاورزی بیشترین مقدار میانگین و تغییر و بهبود شیوه‌های مدیریت مزرعه کمترین مقدار

جدول ۴: معناداری تفاوت میانگین رتبه‌ای مولفه‌ها در دوره قبل و بعد از یک‌پارچه‌سازی اراضی

بعد از استفاده از اعتبارات		قبل از استفاده از اعتبارات		تعداد	مولفه‌ها
میانگین رتبه‌ای فریدمن	میانگین عددی	میانگین رتبه‌ای فریدمن	میانگین عددی		
۲/۱۳	۳/۲۳۹۶	۱/۷۵	۳/۰۷۶۴	۶۴	تغییر شیوه‌های مدیریت اراضی
۲/۵۳	۳/۲۶۹۵	۲/۲۲	۳/۱۶۴۱	۶۴	تغییر در الگوهای کشت
۳/۷۵	۳/۴۳۹۰	۳/۵۵	۳/۳۴۷۷	۶۴	روش‌های نوین و ماشین‌آلات
۲/۴۴	۳/۲۱۸۸	۳/۳۸	۳/۲۳۴۸	۶۴	بهره‌وری عوامل تولید
۴/۱۶	۳/۴۹۸۸	۴/۰۰	۳/۴۳۶۱	۶۴	هزینه فعالیت‌های کشاورزی
۸۲/۲۰۷		۹۵/۶۳۵			ضریب خی دو
۴		۴			درجه آزادی
۰/۰۰۱		۰/۰۰۱			سطح معناداری

در نوسان است، این میزان برای تمامی مولفه‌ها پائین‌تر از شرایط مطلوب (۴) ارزیابی شده است. البته لازم به ذکر است که مولفه‌های تغییر در بهره‌وری عوامل تولید و شیوه‌های مدیریت اراضی به ترتیب بیشترین فاصله تفاوت از حد مطلوب و هزینه‌های لازم برای انجام فعالیت‌های کشاورزی نیز کمترین میزان را نشان می‌دهند و این تفاوت در سطح آلفا ۰/۰۱ معنادار و تفاوت آنها از مطلوبیت عددی نیز عمدتاً به شکل منفی ارزیابی و برآورد شده است.

از طرفی دیگر، تحلیل میانگین عددی حاصل از محاسبه مولفه‌های تاثیرگذار یک‌پارچه‌سازی اراضی کشاورزی در مولفه‌های توسعه کشاورزی در بین پاسخگویان در دوره زمانی بعد از اجرا که از داده‌های پرسش‌نامه‌ای بدست آمده است بر اساس آزمون t تک نمونه‌ای مبین بالا بودن مقادیر در کلیه محورهای مورد نظر تحقیق، از حد میانگین (۳) و پائین بودن آن از مطلوبیت عددی مورد آزمون (۴) است. همان طوری که جدول (۵) نشان می‌دهد با احتساب دامنه طیفی میانگین مولفه‌ها که بین ۱ تا ۵ براساس طیف لیکرت

جدول ۵: معناداری تفاوت از حد مطلوب مولفه‌های توسعه کشاورزی بعد از اجرای طرح

مطلوبیت عددی مورد آزمون = ۴						
مولفه‌ها	میانگین	آماره آزمون t	درجه آزادی	سطح معناداری	تفاوت از حد مطلوب	
					پایین‌تر	فاصله اطمینان ۹۵ درصد بالاتر
تغییر شیوه‌های مدیریت	۳/۲۳۹۶	-۱۷/۰۱۳	۶۳	۰/۰۰۰	-۰/۷۶۰۴۲	-۰/۸۴۹۷
تغییر الگوهای کشت	۳/۲۶۹۵	-۱۵/۵۶۴	۶۳	۰/۰۰۰	-۰/۷۳۰۴۷	-۰/۸۲۴۳
روش‌ها و ماشین‌آلات نوین	۳/۴۳۹۰	-۱۶/۵۳۸	۶۳	۰/۰۰۰	-۰/۵۶۱۰۳	-۰/۶۲۸۸
بهره‌وری عوامل تولید	۳/۲۱۸۸	-۱۳/۳۵۷	۶۳	۰/۰۰۰	-۰/۷۸۱۲۵	-۰/۸۹۸۱
هزینه فعالیت‌های کشاورزی	۳/۴۹۸۸	-۱۶/۵۶۰	۶۳	۰/۰۰۰	-۰/۵۰۱۲۴	-۰/۵۶۱۷

که، بین تغییر در شیوه‌های مدیریت اراضی و کاهش هزینه فعالیت‌های کشاورزی بیشترین همبستگی مثبت و بین بهره‌وری عوامل تولید و افزایش سطح درآمدهای کشاورزی و تغییر الگوهای کشت کمترین میزان همبستگی دیده می‌شود.

تحلیل ناپارامتری همبستگی میان مولفه‌های مورد نظر که از یکپارچه‌سازی اراضی کشاورزی متاثر شده‌اند در جدول ۶ ارائه شده است. نتایج حاصله از این تحلیل نشان‌دهنده وجود رابطه مستقیم بین کلیه مولفه‌های تحقیق در سطح ۰/۰۵ می‌باشد. به طوری

جدول ۶: ماتریس همبستگی مولفه‌های متاثر از یکپارچه‌سازی اراضی (اسپیرمن)

شاخص		۱	۲	۳	۴	۵
۱- تغییر شیوه‌های مدیریت اراضی	ضریب همبستگی	۱/۰۰۰	۰/۸۲۷**	۰/۸۶۱**	۰/۸۹۹**	۰/۹۰۸**
	سطح معناداری	-	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱
۲- تغییر الگوهای کشت	ضریب همبستگی	۰/۸۲۷**	۱/۰۰۰	۰/۸۳۶**	۰/۷۱۳**	۰/۸۰۵**
	سطح معناداری	۰/۰۰۱	-	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱
۳- روش‌های نوین و ماشین‌آلات	ضریب همبستگی	۰/۸۶۱**	۰/۸۳۶**	۱/۰۰۰	۰/۷۶۴**	۰/۹۰۳**
	سطح معناداری	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	-	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱
۴- بهره‌وری عوامل تولید و افزایش درآمد	ضریب همبستگی	۰/۸۹۹**	۰/۷۱۳**	۰/۷۶۴**	۱/۰۰۰	۰/۸۰۸**
	سطح معناداری	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	-	۰/۰۰۱
۵- کاهش هزینه فعالیت‌های کشاورزی	ضریب همبستگی	۰/۹۰۸**	۰/۸۰۵**	۰/۹۰۳**	۰/۸۰۸**	۱/۰۰۰
	سطح معناداری	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	-
تعداد		۶۴				

(**) معناداری همبستگی در سطح ۰/۰۱

نتیجه‌گیری

مدیریت مزارع و استفاده از فناوری‌های جدید، (عینالی و همکاران، ۱۳۹۲) در خصوص بهبود بهره‌وری عوامل تولید از قبیل زمین، آب و کارایی استفاده از ماشین‌آلات، (علیزاده و کیخا، ۱۳۸۹) در مورد افزایش سطح زیرکشت و افزایش عملکرد محصولات کشاورزی و توسعه مکانیزاسیون همخوانی دارد.

نتایج حاصل از مطالعه نشان می‌دهد که، یک- یکپارچه‌سازی اراضی کشاورزی مبتنی بر استفاده از اعتبارات خرد کشاورزی، در قالب گروه‌های همکار خودجوش با محوریت تامین منابع آب، از طریق حفر چاه‌های عمیق و ایجاد سیستم آبیاری تحت فشار، توانسته است به کاهش تعداد قطعات اراضی هر یک از کشاورزان به کمتر از ۴ قطعه منجر شود. علاوه بر این، یافته‌های حاصل از آزمون ناپارامتری ویلکاکسون در خصوص تحلیل اثرات یکپارچه‌سازی اراضی در دو دوره زمانی قبل و بعد از اجرای یکپارچه‌سازی اراضی در مولفه‌های پنجگانه توسعه کشاورزی در منطقه مورد مطالعه نشان از تفاوت معنادار آن دارد. به طوری که، یکپارچه‌سازی زمین‌های کشاورزی در قالب

در این تحقیق سعی گردید تا فرآیند داوطلبانه یکپارچه‌سازی اراضی کشاورزی در منطقه مورد مطالعه که تا حدودی مبتنی بر اصول تعاون، بویژه در استفاده گروهی از اعتبارات بانکی برای تامین آب و اجرای سیستم‌های آبیاری تحت فشار است، مورد بررسی قرار گیرد. به طوری که، اعضای این گروه‌ها اغلب دارای زمین کشاورزی در حد عرف محل هستند و براساس انگیزه اجتماعی-اقتصادی و برای نیل به هدف‌های مشترک (از قبیل ایجاد اشتغال، افزایش درآمد، مدیریت منابع تولید بویژه زمین و آب، و...) گروه‌های همکار را تشکیل داده‌اند تا بتوانند با ترکیب پس‌انداز خرد اعضا از منابع مالی رسمی و اعتبارات بانکی با معرفی سازمان جهاد کشاورزی در پروژه‌های توسعه کشاورزی خود، بهره‌گیرند.

نتایج بدست آمده از این مطالعه با یافته‌های (فال سلیمان و همکاران، ۱۳۹۰) در خصوص کاهش تعداد قطعات، صرفه‌جویی هزینه‌ها و بهبود بهره‌وری عوامل تولید، (افتخاری و همکاران، ۱۳۸۵) در مورد بهبود

اقتصادی- اجتماعی اعضای گروه از طریق یک- پارچه‌سازی اراضی با استفاده از اعتبارات خرد است. بنابراین در صورت برنامه‌ریزی مناسب می‌توان از قابلیت‌های این گونه گروه‌های محلی به عنوان یک راه‌حل منطقی برای کاستن از سایر چالش‌های توسعه روستایی نهایت استفاده را برد. از این رو، می‌توان در این رابطه پیشنهادهاتی به شرح زیر ارائه نمود:

- ۱- تقویت نقش گروه‌های خودجوش محلی درباره مدیریت منابع تولید محلی و سعی در رسمیت بخشیدن به کارکردهای آن.
- ۲- تاکید بر نقش آموزشی گروه‌های خودجوش از طریق بازدید مکرر و معرفی توانمندی‌های آنان به سایر کشاورزان.
- ۳- تسهیل زمینه برای پرداخت اعتبارات کشاورزی به شیوه گروهی بدلیل امکان کم در انحراف در هزینه کرد آن.

منابع

۱. احمدی، عبدالحسین. و امینی، امیر مظفر. ۱۳۸۵. عوامل موثر بر تقاضای اجرای طرح‌های یک‌پارچه‌سازی زمین‌های کشاورزی از دیدگاه کارشناسان شهرستان کرمانشاه و منطقه لنجان اصفهان، فصلنامه علوم آب و خاک (علوم و فنون کشاورزی و منابع طبیعی) دانشگاه صنعتی اصفهان، دوره ۱۱: صفحات: ۲۹۶-۲۸۳.
۲. افتخاری، عبدالرضا. ۱۳۸۲. توسعه کشاورزی (مفاهیم، اصول، روش تحقیق، برنامه‌ریزی در یک‌پارچه‌سازی اراضی کشاورزی)، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی، چاپ اول، تهران.
۳. افتخاری، عبدالرضا، عینالی، جمشید. و سجاسی قیداری، حمداله. ۱۳۸۵. ارزیابی آثار اعتبارات خرد بانکی در توسعه کشاورزی. مطالعه موردی تعاونیهای خودجوش روستایی شهرستان خدابنده، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، زمستان ۱۳۸۵، سال ۱۴، شماره ۴۵: صفحات ۷۶-۵۶.
۴. امیرنژاد، حمید. ۱۳۷۸. بررسی تاثیرات سیاست یک-پارچه‌سازی اراضی بر تولید برنج. مطالعه موردی: حوزه آبریز هراز، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد گروه اقتصاد

طرح‌های اجرا شده در منطقه مورد مطالعه بیشترین تفاوت معنادار را به ترتیب در محورهای تغییر و بهبود شیوه‌های مدیریت مزرعه و تغییر در الگوهای کشت دارد و کمترین تفاوت معناداری را در محور هزینه‌های انجام فعالیت‌های کشاورزی نشان می‌دهد. به عبارت دیگر، یافته‌های حاصل از آزمون رتبه‌ای فریدمن با استفاده از میانگین مولفه‌ها، در پنج محور مورد نظر تحقیق در دو دوره زمانی قبل و بعد از استفاده از اعتبارات خرد کشاورزی و اثرات آن در توسعه کشاورزی در منطقه مورد مطالعه تفاوت کاملاً معناداری در سطح آلفا ۰/۰۱ وجود دارد. از طرفی دیگر، تفاوت در میزان ضریب خی دو در دو دوره زمانی مذکور نیز تفاوت‌های کاملاً معناداری را در سطح ۰/۰۰۱ در میانگین رتبه‌ای در دوره بعد و بهبود شاخص‌ها را نشان می‌دهد.

از طرفی دیگر، تحلیل میانگین عددی حاصل از محاسبه مولفه‌های توسعه کشاورزی متاثر از یک- پارچه‌سازی اراضی کشاورزی در بین پاسخگویان در دوره زمانی بعد از اجرا براساس آزمون t تک نمونه‌ای مبین بالا بودن مقادیر در کلیه محورهای مورد نظر تحقیق از حد میانگین (۳) و پائین بودن آن از مطلوبیت عددی مورد آزمون (۴) است. البته لازم به ذکر است که مولفه‌های تغییر در بهره‌وری عوامل تولید و شیوه‌های مدیریت اراضی به‌ترتیب بیشترین فاصله تفاوت از حد مطلوب و هزینه‌های لازم برای انجام فعالیت‌های کشاورزی نیز کمترین میزان را نشان می‌دهند و این تفاوت در سطح آلفا ۰/۰۱ معنادار و تفاوت آنها از مطلوبیت عددی نیز عمدتاً به شکل منفی ارزیابی و برآورد شده است.

بنابراین با توجه به نتایج بدست آمده از مطالعه می‌توان اذعان نمود که موفقیت اقدامات مرتبط با یک‌پارچه‌سازی اراضی پراکنده با استفاده از اعتبارات خرد رسمی به تشکیل گروه‌های خودجوش محلی متشکل از بهره‌برداران کوچک منجر شده است. به طوری که، تشکیل این گروه‌های محلی بیانگر نقش ساختار اجتماعی- اقتصادی مناطق روستایی در مدیریت منابع تولید و زمینه‌سازی برای بهبود شرایط

- جغرافیایی مناطق خشک، زمستان ۱۳۹۰، سال ۲، شماره ۶: صفحات ۸۵-۶۷.
۱۲. مرکز آمار ایران ۱۳۸۲. سرشماری عمومی کشاورزی، ریاست جمهوری، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، تهران. amar.sci.org.ir/Data.aspx?No=250301
۱۳. وثوقی، منصور. ۱۳۸۲. یکپارچگی اراضی: تجربه‌ای ناموفق در چارچوب طرح‌های دولتی اما موفق در قالب دانش بومی، پژوهشنامه علوم اجتماعی، سال ۱۱، شماره ۲: صفحات ۶۵-۳۵.
14. ADB, 2000. Finance for the Poor: Microfinance Development Strategy, Asian Development Bank. <http://www.adb.org/Documents/Policies/Microfinance/financepolicy.pdf>.
15. CGAP, 2003. Financial Services for the Rural Poor, Donor Brief 15, October 2003. Washington, DC. Internet: (<http://www.cgap.org>) /gm/document-1.9.2394/DonorBrief_15.pdf
16. European Commission, 2006. The EU Rural Development Policy 2007&2013, Office for Official Publications of the European Communities, Luxemburg.
17. FAO, 2002. Land tenure and rural development, FAO Land Tenure Series 3, Food and Agricultural Organization of the United Nations, Rome, Italy.
18. FAO, 2008. Opportunities to mainstream land consolidation in rural development, FAO Land Tenure Policy Series, programmers of the European Union and Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome. Internet: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/011/i0091e/i0091e00.pdf>
19. Falkgrad, S.M. and Sky, P.K. 2002. Mediation as a component in land consolidation, Paper presented at FIG XXII International Congress, TS 7.4- Land Consolidation: New Perspectives. Washington, D. C., April 19-26.
20. Grameen Bank, 2008. Grameen Bank at a glance. <http://www.grameen-info.org>
21. Hermes, N., and Lensink, R. 2007. The Empirics of Microfinance: What Do We Know?, The Economic Journal, 117 (517): F1-F10.
22. Huang, Q., Li, M. and Zhenjie, C. 2010. Land Consolidation: An Approach for Sustainable Development in Rural China, AMBIO, 40: 93-95.
23. Kar, J. 2008. Improving Economic Position of Women through Microfinance: Case of a Backward Area, Mayurbhanj-Orissa, Indus کشاورزی به راهنمایی امیرحسین چیدری، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
۵. امیرنژاد، حمید. و رفیعی، ح. ۱۳۸۸. بررسی عوامل موثر در پذیرش یکپارچه‌سازی اراضی شالیکاران در روستاهای منتخب استان مازندران، فصلنامه علوم آب و خاک (علوم و فنون کشاورزی و منابع طبیعی) دانشگاه صنعتی اصفهان، تابستان ۱۳۸۸، سال ۱۳، شماره ۱۸: صفحات ۳۳۹-۳۲۹.
۶. جمشیدی، علیرضا، تیموری، مصطفی،، حاضری، علی محمدم. و روستا، کوروش. (۱۳۸۸). عوامل موثر بر مشارکت کشاورزان در اجرای طرح یکپارچه‌سازی اراضی استان ایلام، مطالعه موردی: شهرستان شیروان و چرداول، فصلنامه روستا و توسعه، بهار ۱۳۸۸، سال ۱۲، شماره ۱: صفحات ۱۲۷-۱۰۹.
۷. سهرابی‌وفا، سمیرا. ۱۳۹۲. نقش کارآفرینی در توسعه روستایی با تاکید بر یکپارچه‌سازی اراضی کشاورزی، مطالعه موردی: دهستان خرابود- شهرستان خدابنده، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی به راهنمایی جمشید عینالی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه زنجان.
۸. عبدالله‌زاده، غلامحسین، کلانتری، خلیل. و هم‌تیار، عبدالهادی. ۱۳۹۱. تحلیل عوامل بازدارنده طرح‌های تجهیز و نوسازی اراضی کشاورزی: مطالعه موردی منطقه خور و بیابانک، استان اصفهان، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۵، شماره ۲: صفحات ۷۷-۵۹.
۹. علیرزاده، کتابیون. و کیخا، زهرا. ۱۳۸۹. تاثیر یک-پارچه‌سازی اراضی بر عملکرد محصولات کشاورزی دهستان لوتک شهرستان زابل، فصلنامه جغرافیایی چشم انداز زاگرس، سال ۲، شماره ۳: صفحات: ۱۵۲-۱۳۹.
۱۰. عینالی، جمشید، فراهانی، حسین. و سهرابی‌وفا، سمیرا. ۱۳۹۲. ارزیابی نقش یکپارچه‌سازی اراضی کشاورزی در بهبود کارایی عوامل تولید در بهره‌برداری‌های آبی، مطالعه موردی: دهستان خرابود- شهرستان خدابنده، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۲، شماره ۱: ۶۹-۵۱.
۱۱. فال سلیمان، محمود، مرادی، محمود. و ابطحی‌نیا، آمنه. ۱۳۹۰. ارزیابی اثرات یکپارچه‌سازی اراضی بر توسعه کشاورزی مناطق روستایی، مطالعه موردی: بخش خوسف شهرستان بیرجند، فصلنامه مطالعات

- NABARD's program of promoting local financial intermediaries owned and managed by the rural poor in India, IFAD Rural Finance Working Paper No. 167910.
33. Seibel, H.D. and Felloni, F. 2003, Mainstreaming Grameen banking, how rural banks combine sustainability with outreach to the poor in the Philippines, Working paper No. 2a, University of Cologne, Development Research Center. <http://econpapers.repec.org/paper/zbwuocaf/20032a.htm>
  34. Sikor, T., Müller, D. and Stahl, J. 2009, Land Fragmentation and Cropland Abandonment in Albania: Implications for the Roles of State and Community in Post-Socialist Land Consolidation, *World Development*, 37 (8): 1411–1423.
  35. Sonnenberg, J. 2002. Fundamentals of land consolidation as an instrument to abolish fragmentation of agricultural holdings, Paper presented at FIG XXII International Congress. Washington, D. C., April 19-26.
  36. The Munich Statement on land consolidation, 2002. land consolidation as a tool for rural development in CEE/CIS countries, International Symposium on Land Fragmentation and Land Consolidation in Central and Eastern European Countries. FAO, GTZ and TU Munich, Documentation of the symposium. 83-95.
  37. Thomas, J. 2006. what's on regarding land consolidation in Europe? Paper presented at XXIII FIG International Congress, Shaping the Change. TS 80- Land Consolidation in Germany. Munich, October 8-13.
  38. Tran, A.T. 2006. Institutional Analysis of the Contemporary Land Consolidation in the Red River Delta: A Village-Level Study of Dong Long Commune in Tien Hai District, Thai Binh Province, Vietnam (20-38)
  39. Vitikainen, A. 2004. An overview of land consolidation in Europe, *Nordic J. Surveying Real Estate Res.* 1: 124-136.
  40. World Bank, 1998. Using microcredit to advance Women, PREM notes, No: 8.
  41. Xiang, W. 2012. The relationship of land consolidation and new rural construction, *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 4(4): 16-23.
  42. Zvi, L. 2002, Productivity and Efficiency of Individual Farms in Poland: A Case for Land Consolidation, presented at the Annual Meeting of the American Agricultural Economics Association, Long Beach, CA, July 28-31.
  - Journal of Management & Social Sciences, 2 (1): 15-28.
  24. Khan, A. Ahmad, 2008, Managing Environmental Turbulence in the Microfinance Sector- A case Study of the Aga Khan Rural Support Programme in Pakistan, A thesis submitted for Doctor of Philosophy from University of Wollongong, Australia.
  25. Khan, M.A., Bakhshi, K.A., Saboor A. and Reza, S.A. 2009, Handbook on Best Practices in Agri/Rural Finance, Agricultural Credit Department, State Bank of Pakistan. (<http://www.sbp.org.pk/acd/Handbook-Best-Practices-Agri-Rural-Finance.pdf>)
  26. Khan, M.A. 2011, Rural and Microfinance Policy Environment and Regulatory Framework of Pakistan, APRACA FinPower Twin Sharing Program, State Bank of Pakistan. Access at: <http://www.apraca.org/result.php?txtSearch=&idauthor=&subject=&year=2011&button=Search>
  27. Lemmen, C., Jansen, L.J.M. and Rosman, F. 2012. Informational and computational approaches to Land Consolidation, FIG Working Week 2012. Rome, Italy, 6-10 May 2012. TS02E-Land Consolidation, 6049.
  28. Liseč, A., Cerjak, M. and Pintra, M., 2005. The influence of the land consolidation on the ecological elements in the rural landscape, The 6th International conference "Environmental Engineering". Vilnius, Lithuania, May 26-27.
  29. Rembold, F. 2003. Land fragmentation and its impact in Central and Eastern European countries and the Commonwealth of Independent States, Land Reform: land settlement and cooperatives, FAO, 82-90. Internet: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/005/Y8999T.pdf>
  30. Remy, M.O. and Nwachukwu, I.N. 2008, Microfinance Institutions in Nigeria, 14. August 2008, MPRA Paper No. 13711. Online at: <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/13711/>
  31. Robinson, M. 2001. Comments on "Innovative Products and Adaptations for Rural Finance", by Juan Buchenau; Paving the Way Forward for Rural Finance An International Conference on Best Practices, www.basis.wisc.edu/rfc/documents/theme_products_r2.pdf
  32. Seibel, H.D. 2001. SHG Banking: a Financial Technology for Reaching Marginal Areas and the Very Poor,